

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995–yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

X.X.Raxmatova	
Naqshbandiya ta'limotida murosa falsafasiga munosabatning o'ziga xos xususiyatlari	98
X.A.Yulbarsova	
Bo'lajak sotsiologlarda ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirishning nazariy asoslari	102
A.B.G'ulomov	
Yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirishning falsafiy jihatlarini	107
B.Raxmanov	
Ibn Sinoning nohiziqi tafakkur asosidagi falsafiy qarashlarida sinergetik tamoyillar	110
N.A.Imomova	
Mehnat migratsiyasi vujudga kelishining ijtimoiy omillar va shart-sharoitlari	117
L.R.Usmonova	
Falsafiy komparativistika qadimgi dunyo madaniy muloqoti muammolari kontekstida	122
B.S.Ganiyev, U.S.Maksumova	
O'zbekistonda tadbirkorlik madaniyati dinamikasining ijtimoiy-falsafiy jihatlarini	128
A.Tashanov	
Zigmund Freyd va Erix Fromm falsafasida inson destruksiyasining ayrim talqinlari	135
A.A.Qambarov	
Ma'rifatli avlodni tarbiyalashning ijtimoiy-falsafiy tahlili	140
D.X.Gafforova, I.I.Rizayev	
O'rta asrlar O'zbekiston maqbaralarida tug'larning islom va tangrichilikdagi muqaddas timsoliy vazifalari	144
J.J.Shodiyev	
Insonlarni qadrlash va uni ma'naviy-axloqiy jihatdan qo'llab-quvatlashda din va falsafaning o'rni	150
D.O.G'afurov	
O'zbek milliy nikoh marosimlarining transformatsion xususiyatlari va uning ma'naviy qiyofasi	155

SIYOSAT

R.B.Mirzabayev	
Yangi O'zbekistonda davlat xizmati sohasi takomillashuvi jarayonlari	159
R.A.Ikramov	
Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda huquqiy ta'lim-tarbiya va ommaviy axborot vositalarining o'rni	168
D.Sh.Maxkamov	
Nizolarni hal etishda mediatsiya institutining o'rni va ahamiyati	173
M.M.Safarov	
Yangi O'zbekiston yoshlari siyosiy ongi va madaniyatining transformatsiyalashishini futurologik istiqbollari	177

TARIH

A.Sharafiddinov	
Farg'ona viloyatining Andijon uyezdida paxtachilik va paxta sanoatining shakllanishi (XIX asr oxiri – XX asr boshlari)	185
M.F.Rasulov	
O'zbekiston minoralari haqida ayrim mulohazalar (qadimgi va o'rta asrlar davri)	190
M.H.Isamiddinov, M.H.Hasanov, N.Qambarov	
2022-yili Quva arkida olib borilgan arxeologik qazishma ishlari	196
F.E.Atajanova	
Xorazmda xalq maorifi tizimi rivojlanishi: muammolar, vazifalar va natijalar	200
B.T.Mirzaqulov	
Mang'itlar sulolasi davrida Buxoro amirligida davlat boshqaruvi	204

**O‘ZBEKLARNING TIBBIY AN‘ANALARIDA TABIBLARNI TAYYORLASH
USULLARI****МЕТОДЫ ПОДГОТОВКА ЛЕКАРЕЙ В МЕДИЦИНСКИМ ТРАДИЦИЯМ УЗБЕКОВ****THE METHODS OF PREPARING DOCTORS IN UZBEK MEDICAL TRADITIONS****Xurshid Sirojiddinovich Jumanazarov¹**¹Xurshid Jumanazarov

— Fanlar akademiyasi Tarix instituti katta ilmiy xodimi.

Annotatsiya

Ushbu maqola o‘zbeklarning milliy tib tizimida tabiblik kasbini egallash sirlari va usullariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda ustoz-shogirdlik munosabatlari, tabiblarni tahsilni tamomlagach imtihon qilinishi va kasb sirlarini otadan bolaga o‘tishi bilan bog‘liq jarayonlar o‘rganilgan. Muallif tabiblik kasbini ijtimoiy hayotdagi ahamiyati hamda tibbiy an‘analarni saqlashda tutgan o‘rni kabi masalalarni tahlilga tortgan.

Аннотация

Данная статья посвящена секретам и способам приобретения профессии лекаря в национальной медицинской системе узбеков, изучает процессы, связанные с отношениями мастер-ученик, экзаменами врачей после окончания учебы, передачей профессиональных тайн от отца к сыну. Автор проанализировал такие вопросы, как значение профессии врача в жизни общества и ее роль в сохранении медицинских традиций.

Abstract

This article is devoted to the secret and methods that the healers assign in the Uzbek national medical system, the processes of the connected relationship between the teacher and the student, the examination of the doctors after the end of the study, the secrets passing from father to son are investigated. The author analyzed the social significance of the healer and his place in the preservation of tradition.

Kalit so‘zlar: tabib, sulola, ustoz-shogird, Moshtabib, kasbiyimtihon, madrasa, mustamlaka tizimi.**Ключевые слова:** лекар, династия, учитель-ученик, маштабиб, профессиональный экзамен, медресе, колониальная система.**Key words:** doctor, dynasty, teacher-student, mashtabib, professional exam, madrasah, colonial system**KIRISH**

Tib tarixiga nazar solinsa tabiblar kasb sirlarini ikki usul orqali o‘rganishgan yoki tib vakillari ikki yo‘l bilan tayyorlangan. Birinchisi, ota kasbi- ya‘ni oilada ota yoki ona shu kasb bilan shug‘ullangan va o‘z bilimi va tabiblik sirlarini farzandlariga o‘rgatishi natijasida sulolaviy tabiblar paydo bo‘lgan.

Tabib ma‘lum kasallikni davolash va dorivorlarni yakka yoki boshqalar bilan hamohang ishlatishda yuzaga keladigan xususiyatlarini bilish uchun oylab, hatto yillab mutolaa qilgan, turli tajribalar olib borgan. Shu sababli, ba‘zida o‘zlari qiyinchilik bilan erishgan yutuqlarini boshqalarga o‘rgatishni yoki kasb sirini oshkor qilishni xohlamagan. Natijada, tabiblar ilm va tajribani otadan o‘g‘ilga yoki yaqin qarindoshiga meros bo‘lib o‘tish an‘anasi shakllangan. Jumladan, “1819-20 yillarda Turkmeniya va Xivaga sayohat” nomli esdalikda tabiblik nasldan-naslga o‘tadigan kasb ekanligi va ular davolashda zarur bo‘lgan juda ko‘plab shifobaxsh giyohlarni bilishi qayd etilgan[22]. Odatda, har bir tabibning umumiylikdan tashqari alohida davolash usuli mavjud bo‘lgan. Ikki tabib bir xil kasalni umumiy tibbiy ilmlar asosida muolaja qilsada, davolash jarayonida faqatgina o‘zlariga ma‘lum bo‘lgan usullarni, dorilarni ham qo‘llagan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O‘zbeklarning tibbiy an‘analarida tabiblik kasbini egallash va unga xos sinovlar haqida zardushtiylikning muqaddas kitobi “Avesto” ma‘lumotlar keltirilganini uchratamiz. Unda tabiblar kasb sirlarini o‘rgangandan so‘ng uch marta imtihon qilinishi va unda muvafaqqiyat qozonganlar sohani egasi bo‘lishi qayd etiladi. Shuningdek, “Asrlar oshgan tabobat” asarida tabiblik kasbini asrlar davomida avloddan-avlodga o‘tib kelayotgani hamda bu sirlarni oila ichida saqlanishi borasidagi ma‘lumotlar qayd etilgan. Bundan tashqari o‘lkaga kelgan sayyohlar, harbiylar hamda soha vakillarining tibga oid asarlar, turli xotiralar, vaqtli matbuot sahifalarida ham tabiblik kasbini

TARIX

egallash usullari va tartibi borasida ma'lumotlar berilgan. O'z o'rniga qayd etish joizki ushbu asarlarda keltirilgan ma'lumotlar ko'proq tavsifiy xarakterda bo'lib, masalaning umumiy jihatlari haqida tasavvur hosil bo'lishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolani yozishda tarixiy manbalar o'rganildi hamda etnografik dala materiallari tahlil qilindi. Tadqiqotda tarixiy tizimlilik, xronologik yondashuv hamda analiz va sintez usullaridan foydalanilgan.

Muhokama. Tib ilmida kasb sirlarini otadan farzandga o'tish an'anasi XIX asrda ham saqlanib qolgan. To'g'ri bu davrga kelib bu yo'nalishdagi ta'lim asosan boshlang'ich bilimlardan iborat bo'lsada, bu o'quv kursi bo'lajak tabibga keyingi ta'lim bosqichlarini o'zlashtirishiga zamin tayyorlangan. O'sha davrda Xivada yashagan Ahmad Tabibiy kasb sirlarini avvalo otasidan va o'sha davrning mashhur tabibi Yaxshimurodbekdan o'rgangan hamda xalq orasida obro' qozonib, Muhammad Raximxon II (1864 – 1910) saroyida tabiblik qilgan. Toshkentlik tabib Bositxon ibn Zohidxon Shoshiy o'z xotiralarida “otam yetti yoshlik vaqtimdan boshlab tibga oid kitoblarni o'qitish bilan tarbiya qilgan edilar”[11], deb qayd etadi. Farg'onalik Mahmud Yayponiy ham tib sirlarini avval otasidan, keyinchalik mashhur tabib Boqiyxon ustozligi ostida o'rgangan[10]. U o'rmon va tog'lardan, dorivor o'simliklarni yig'ib kelib, ularni hayvonlarda (qo'zichoq va maymunlarda) sinab ko'rgan. So'ng ulardan qaynatmalar, tomchi dorilar, surtmalar, habdorilar, kukun dorilar tayyorlab kasallarga bergan[15]. Yoki Hamza Hakimzoda Niyoziyning otasi Hakimcha tabib(1836-1920) ham vodiya mashhur qo'li yengil tabiblardan edi. Hamza ham otasidan o'rgangan davolash usullari hamda dorilarni qo'llay olgan. Jumladan, Hamza bir muddat turkistonlik Saidnosir Mirjalilov xonadonida istiqomat qilganida turli kasalliklarni davolagani va o'zi bilan bir qancha dorilarni olib yurgani xotiralarda qayd etilgan[23]. Hamza doimo ushbu dorilarni va tib ilmi tajribasini otasidan qolgan meros sifatida saqlagani hamda kerakli vaqtda unumli foydalangan. Shuningdek, Shahrisabzning Qozi guzarida Mamatmurod tabib (1882-1920) faoliyat yuritgan va farzandi Eshonqulini 20 yoshidayoq elga taniqli hakim qilib tarbiyalagan. Abdurauf Fitratning aytishicha, Buxoroning bosh tabibining otasi katta hakim bo'lgan va u o'z otasidan hamda undan qolgan ulkan tibbiy merosni o'zlashtirishi orqali tabib bo'lib yetishgan[3]. Shuningdek, XX asr boshida yashagan Zokirjon Furqatning ayoli Ra'no xonim o'z otasidan tib sirlarini o'rganib, Furqat bilan birga aholini kasalliklardan davolash ishlariga yordam berganligi ma'lum[5]. Bundan ko'rinadiki, oilada tabiblik ilmining asosan boshlang'ich ta'lim shakli ko'proq o'rgatilgan. Qolgan tajribalar va amaliy ko'nikmalar keyingi ta'lim shaklida yoki bevosita faoliyat davomida shakllanib borgan. Tabiblar orasida har bir xakimning o'z davo usuli va dorisi bo'lgan. Bu narsa qattiq sir saqlangan hamda tabibning zimmasida sulola miqyosida kelajak avlodga yetkazish vazifasi turgan. Bu an'anani XIX-asr oxiri va XX asr boshlarida ham amalda saqlanib qolishi esa tabiblik kasbi ko'proq sulolaviy xarakterda davom etganini ko'rsatadi.

Tabiblarni tayyorlash an'alarining asrlar davomida saqlanib, o'ziga xos urf-odatlar hamda marosimlarining paydo bo'lishi zamirida kasbning jamiyat uchun zarurligi, xalqning kelajagini ta'minlovchi shaxslar sifatidagi faoliyatiga bog'liq edi. Hatto manbalarda tabiblarning o'rni haqida, “agar bir shaharda, iymon, islom-musulmonchilikni o'qitib bildiradurg'on ulamo bo'lmasa va issiq, sovuqni ayirib, og'riq, kasalni ajratib turadurg'on hukamo bo'lmasa, shariatimiz buyrug'i buyicha undoq shaharda hech bir musulmon odamning turishi durust bo'lmaydur”[7], deyilgan. Demak, shaharning taraqqiyoti va aholining bu yerda farovon turmush kechirishi ilm vakillari bilan birga salomatlikni asrovchi tabiblarning faoliyati birlamchi ahamiyat kasb etgan. Yoki xaqiqiy tabib bo'lishda e'tibor qaratish lozim bo'lgan jihatlar sifatida “tibning amaliy jihati ham bordirki, tabib bilmog'i kerak: sog'liqni saqlash uchun har bir shaxsga kerak bo'ladigan narsalar, bemorlik tufayli og'riqni sezish va bunda har bir kishi uchun nima qilish kerakligi haqida va har narsadan qancha miqdorda qachon va qanday ishga solishligi lozimligi - shundagina tib ilmining maqsudi qo'lga kiritiladi va basharti tabib bularni barchasini bilib olgan bo'lsa uning murodi hosil bo'ladi”[13], degan fikr ta'kidlangan.

Biz yuqorida tib ilmi asosan sulola doirasida davom etishini qayd etdik. Nega tabibning farzandi doimo boshqalarga nisbatan u kasbga layoqatli ko'rinadi va sulola ishini davom ettirish uchun kamdan-kam hollarda tashqaridan shogird yollanadi? Chunki, tib an'alariga ko'ra tabibning farzandi yoshligidan ota kasbi bilan yaqindan tanishib, otasiga turli muolajalarda yordam bergan, bemorlarga tashxis qo'yish, umumiy davolash usullarini o'rgangan. Shuningdek, dori

tayyorlash, giyohlarni yig'ish tajribasini ham o'zlashtirgan. Xalq orasida tabiblik "suyak-suradi", ya'ni ilohiy ravishda bir urug' yoki nasl davomchilariga o'tib boradi degan qarash bo'lgan va shu asosda ko'pincha tabibning farzandlari ham shu hunarga "qo'li kelishadigan" odamlar sifatida ulug'langan. Ajdodlari tabib bo'lgan kishilar tabobatga jiddiy qiziqishmasada, ulardagi tabiblik uquvi shogird tushib o'rganganlarga qaraganda balandroq bo'lishiga ishonch mavjud edi. Kasb sirlarini farzandlarga o'rgatilishi natijasida tabib sulolalari paydo bo'lgan. Ana shunday sulolalardan biri toshkentlik mashhur "Moshtabib"lar bo'lib, ularning faoliyati haqidagi Amir Temur davri manbalarida ham ma'lumotlar mavjud. Hatto, Moshtabiblarning ajdodi Temuriylar sulolasidan ilgari ham faoliyat yuritgani va Chig'atoy ulusi davrida davlat, jamiyat orasida "Xo'ja xon tabib" nomi bilan mashhur bo'lganligi qayd qilingan[2]. Moshtabiblar kasbiy sirlarini o'z farzandlariga o'rgatishi, tib an'analarning davom etishi o'lkaga tibbiyot yutuqlari joriy qilinganda ham saqlanib qolgan.

Tabiblik sirlari oila davrasida to'la o'rganilgandan so'ng unga mustaqil ishlash uchun ruxsat berilgan. Tabiblikni ota kasb sifatida o'rgangan shogirdlarni oq fotiha olishi yoki mustaqil faoliyat boshlashi uchun ham alohida marosim o'tkazilgan va sinov tashkil qilingan. Odatda tabiblikni kasb qilishni istagan kishi guvohlar ishtirokida uchta kasalni muvaffaqiyatli davolab, o'z mahoratini ko'rsatishi zarur[16] edi. Shundan so'nggina talabgor tabib maqomiga ega bo'lib, bemorlarni mustaqil davolash bilan shug'ullanishga ruxsat berilgan. Masalan, XX asr boshida marg'ilonlik tabibning xotiralariga ko'ra, u shogirdlik muddatini tugatgach, imtihon chog'ida ustozini (o'z otasini) jarrohlik yo'li bilan davolash so'ralgan va bu ish muvaffaqiyatli bajarilgach, mustaqil faoliyatga ruxsat berilgan[17].

XX asr boshlarida tibbiyot yutuqlaridan xabardor shifokorlar xizmati kengaydi va oz bo'lsada tibbiy muassasalar faoliyati yo'lga qo'yildi. Natijada tib ilmimi uy sharoitida ustozdan o'rganish va ma'lum muddatda davlat nazoratisiz tabib bo'lib yetishish masalasi qoralandi. Chunki, aksariyat Yevropa davlatlarida shifokor bo'lish uchun umumiy ta'limdan tashqari alohida ma'lum muddat (5-6 yil davomida) tibbiy bilimlarni egallash uchun o'quv yurtlari tashkil qilindi. Bu o'quv kurslari alohida dastur va davlat tomonidan belgilangan standart asosida amalga oshirilgan. Shu asnodan Turkistonda mustamlaka hukumatining tibbiy maqsadlaridan kelib chiqib tabiblik kasbini o'g'il otadan biror o'quv dasturisiz o'rganishi va hujjatsiz muolaja qilishiga salbiy munosabat bildirildi. Bu holat esa sekin astalik bilan oilaviy tibbiy sirlarni unutilishiga va umuman tabib bo'lish uchun ma'lum o'quv kursini tugatish va davlat nazoratida imtihon qilingach egallanadigan kasbga aylanib bordi.

Kasb sirlarini o'rganishning ikkinchi turi esa, tabiblikni madrasalarda o'qish orqali egallash. Tarixga nazar solinsa o'lkada hukmronlik qilgan davlatlarda tibga bo'lgan munosabat va islohotlar natijasida madrasalar barpo qilingan va asosan tabiblar madrasalarda ta'lim olib, davolash amaliyoti bilan shug'ullangan. Tabiblarni tayyorlash va ularni sinovi masalasida ilk ma'lumotlar zardushtiylik dinining muqaddas kitobi "Avesto"da keltirilgan. Tabiblar jamiyat orasida nihoyatda ulug'lanib, kasb egasi bo'lish uchun bir qancha sinovlardan o'tishi va bo'lajak hakimni ham ma'nan, ham jismonan bu ishga tayyorligi qattiq nazorat qilingan[6]. Keyingi davrlarda ham tabiblarni sinovdan o'tkazish shakllari an'ana sifatida davom etdi. XVI asrda yashagan Xasanxo'ja Nisoriy "Muzakkiri ahbob" asarida o'zi ham Muhammad Mazid ismli tabibdan kasb sirlarini o'rgangan hamda egallagan bilimni ustozga imtihon topshirgan holda isbotlashga to'g'ri kelganini qayd etadi[24].

XVIII asrda asosan madrasa ko'rgan tabiblar faoliyati yuzaga kelgan. Aksariyat madrasalarda tabiblarni tayyorlaydigan alohida yo'nalish bo'lmasada boshqa fanlar qatori tib fani ham o'qitilgan. Talabalarga Abu Bakr ar-Roziy, Ibn Sinoning Al-Qonun fi-t-tib ("Tib konunlari") va boshqa soha vakillarining tibbiy asarlari asosida dars berilgan. Dori tayyorlash usullari o'rgatilgan va dorivor giyohlarni tanitish uchun dala va tog'larga olib chiqilgan[8]. Shuning uchun ham tabiblik rutbasini bermagan madrasalarda o'qiganlar bevosita tabiblik bilan shug'ullanmasalar-da, tib ilmi asoslarini tabiblar kabi yaxshi bilganlar[21].

XVIII asrda aksariyat shaharda madrasada ta'lim olgan uch-to'rtinchi ortiq tabiblar ishlardi. Bu davrda amirlik va xonliklarda tabiblar tayyorlaydigan bir necha madrasalar faoliyat yuritgan. Jumladan Buxorodagi aksariyat madrasalarda alohida tib bo'limi faoliyat yuritgan va ikkita hujra bemorlarni davolash uchun ajratilgan[18]. Mir arab madrasasida Ahmadxon ibn Ismoilxon (1873 – 1952) shu bo'limda tib ilmiga taalluqli oyat va hadislardan ta'lim bergan va o'zi ham bemorlarni

TARIX

davolagan[9]. Madrasalarda tahsil olayotgan bo'lajak tabiblar arab va fors tillarini bilishi juda zarur edi. Chunki mavjud adabiyotlar va tibga oid risolalarning aksariyati o'sha tillarda bo'lgan. Buxorodagi tabiblar tayyorlaydigan navbatdagi mashhur madrasa Dor ush-shifo bo'lib, uni moliyalashtirish vaqf mulki hisobidan edi. Qoidaga ko'ra vaqf daromadining bir qismi talabalarni ehtiyojlarini qondirishga sarflangan bo'lsa, yana bir qismi mudarrislarini maoshiga sarflangan[19]. Qo'qon xonligida ham XVIII asrda faoliyat yuritgan madrasalarda barcha fanlar qatori tib ilmi alohida o'qitilgan. Xorazmda ham aksariyat madrasalarda tib ilmida saboq berilgan. Jumladan, XVIII asrning ilk choragida qurilgan Sherg'ozixon madrasasida Nuri Kozim ibn Bahr ismli tabib faoliyat yuritgan. Ushbu tabib madrasada tib ilmini o'qitish usulini yo'lga qo'ygan va talabalarga saboq bergan[12]. Jumladan, shoir Mahtumquli ushbu madrasada ta'lim olish chog'ida xastalikka chalingani va o'zi tayyorlagan doridan shifo topgani manbalarda qayd etilgan.

Rossiya imperiyasi Turkistonni zabt etgandan so'ng bu yerdagi tibbiy tizim va kadrlar muammolariga to'xtalgan ayrim mualliflarning asarlarida Turkistonda tib ilmi o'qitilmay qo'yilgani[25], tibbiy bilimga ega kishilarning kamligi[3] va sohani o'qitilmasligining sababi dindorlar tomonidan bu ilm islom qoidalariga zid kelgani[1] deb ko'rsatilgan. To'g'ri, xonliklarda yuz bergan turg'unlik ilmiy sohaga ham ta'sir qilib, XIX asrga kelganda aynan tibda Yevropaning ilg'or davlatlaridan orqada qolayotgani sir emas. Lekin, bu hududda tib ilmi butunlay unutilgan va ta'qiqlangan degani emasdi. Jumladan, yuqorida nomi keltirigan Toshkent bekligidagi shifoxonada Buxoroda ta'lim olgan toshkentlik Moshtabiblar sulolasi vakili Mutalibboy shifobegi (sartabib) lavozimida ishlagan[2]. Yoki Rossiya imperiyasi bosqinidan oldin Dor ush-shifoda mulla Abduraxmon Tamkin Buxoriy ismli shaxs mudarrislik qilgan[4].

XULOSA

Bundan ko'rinadiki madrasalarda tabiblarni tayyorlash ishlari mustamlakachi davlat tomonidan ushbu madrasa faoliyati tugatilgunga qadar davom etgan. Tabiblar faoliyati va umuman an'anaviy tibbiy tizim ko'proq shahardan uzoq hududlarda saqlanib qoldi. 1914 yilda Turkistonda umumiy 102 nafar tabib faoliyat yuritganini[14] hisobga olinsa, ular orqali tib an'analari jamiyatda ma'lum yo'qotishlar evaziga bo'lsada yashab qolganligini ko'rish mumkin.

Tabiblarni tayyorlash an'analari o'lkada tibbiyot joriy etilishi bilan orqaga ketdi. Imperiya hukumati Turkistonda tabiblar faoliyatini cheklamagan bo'lsada, amalda o'zlari olib kelgan shifokorlar va yangi tibbiy muassasalar faoliyatini qo'llab quvvatladi. Bu narsa uzoq asrlar davomida sohada alohida o'ringa ega bo'lgan ustoz- shogirdlik an'analari va kadr tayyorlashning milliy uslublarini yo'qolishiga olib keldi. Keyinchalik Turkistonda siyosiy tizim o'zgarishi bilan tabiblarning aksariyati boshqalar kabi qatag'onga uchradi va bu an'analari ayrim jihatlarni hisobga olmaganida yashovchanligini to'la yuqotdi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hohmann S. La médecine moderne au Turkestan russe : un outil au service de la politique colonial // Cahiers d'Asie central. –2009. – № 17/18. – 328 pg.
2. Абдуҷаббор Муҳаммад Собир ўғли. Асрлар ошган табобат. – Тошкент: Davr press, 2007. – 24-бет.
3. Абдурауф Фитрат. Хинд сайёҳи баёноти / Танланган асарлар. – Тошкент: Маънавият, 2000. – 131-бет.
4. Абдусаттор Жуманазар. Бухоро таълим тизими тарихи. – Тошкент: Akademnashr, 2017. – 247-бет.
5. Абулҳаким Нурбой. Ҳижрон сели узра солинган кўприк // Жаҳон адабиёти. – 2004. – № 1. – Б. 185.
6. Авесто. Тарихий адабий ёдгорлик / Асқар Маҳкам таржимаси. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, 2015. – 213-323-бетлар.
7. Алихон Тўра Соғуний. Шифо ул-илал // Шарқ юлдузи. – 1996. – № 6. – 188-бет.
8. Асадов Д. Маҳбубий табобати // O'zbekiston tibbiyot jurnali. – 2015. – № 1. – Б. 102.
9. Асророва Л. Бухоро мадрасалари тарихидан: Аҳмад ибн Исмоилхон мероси. – Тошкент: Hilol-Nashr, 2017. – 52 бет.
10. Бобобеков Ҳ. Қўқон тарихи. – Тошкент: Фан, 1996. – 146 бет.
11. Боситхон ибн Зоҳидхон Шоший. "Қонуни Боситий". А. Носиров маълумотидан. ЎЗР ФА ШИ қўлёзмаси. Инв. №8921, 2-бет.
12. Ғойибов М. ва бошқ. Хива табобати.–Тошкент: Абу Али ибн Сино, 1995. –26-бет.
13. Исмоил ал-Журжоний. Захираи Хоразмшоҳий. – Тошкент: Шарқ, 2005. – 32-бет.
14. Кары-Ниязов Т. Очерки истории культуры Советского Узбекистана. – Москва: Академия наук СССР, 1955. – 516-стр.
15. Қодиров А. Тиббиёт тарихи. –Тошкент: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2005. – 152-бет.
16. Қодиров А. Қодиров А. Ўзбекистон тиббиёти. – Тошкент: Абу Али ибн Сино, 2004. 33-бет.
17. Лыкошин Н. Сартарашъ (туземный брадобрей и цирюльник) // Туркестанские ведомости. – 1903. – № 75.

18. МА. И-126-фонд, 1-руйхат, 1996-йиғмажилд, 1-варақ.
19. МА. И-323-фонд, 113-руйхат, 3-йиғмажилд, 118-варақ.
20. Муравёв Н. Путешествие в Туркмению и Хиву в 1819 и 1820 года. Части 2. – Москва, 1822. – 138-стр.
21. Назиров М. XIX-XX аср бошларида Қўқондаги халқ таботати ва замонавий соғлиқни сақлаш тизимининг шаклланиши хақида // O'zbekiston tibbiyot jurnali. – 2013. – № 6. – Б. 125.
22. Садриддин Айний. Эсдалиқлар / Асарлар. 7-том. – Тошкент: “Тошкент” бадиий адабиёт нашриёти, 1966. – 250-258 бетлар.
23. Саидносирова З. Ойбегим менинг. Хотиралар. –Тошкент: Yangi nashr, 2019. – 40-бет.
24. Хасанхожа Нисорий. Музақкири аҳбоб. – Тошкент: Мерос, 1993. – 157-бет.
25. Фаспарали И. Туркистон саёхатлари (Крим-татар тилидан Тохир Қаххор таржимаси) // Жахон адабиёти. –2010. – № 10. – Б. 92.